

УДК 323.22

І. В. Іщенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ У ПЕРІОД НЕСТАБІЛЬНОСТІ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Аналізується функціонування політичних інститутів у період нестабільності з позицій синергетики.

Ключові слова: політичні інститути, синергетика, хаос, нестабільність, флуктуація, біфуркація, аттрактор.

Анализируется функционирование политических институтов в период нестабильности с позиций синергетики.

Ключевые слова: политические институты, синергетика, хаос, нестабильность, флуктуация, бифуркация, аттрактор.

Analyze the functioning of the political institutions in a period of instability from the point of synergy.

Key words: political institutions, synergetics, chaos, instability, fluctuation, bifurcation, an attractor.

Актуальність зазначеної проблеми полягає у тому, що суспільно-політичні процеси в сучасній Україні мають бути спрямовані на створення позитивних умов для накопичення інтелектуального, духовного, економічного потенціалу. Це зрештою дозволить, через створення певної дисипативної структури, серію біфуркацій, вивести суспільство на принципово новий етап розвитку, якому відповідає певна нелінійна система. Разом з тим, у рамках однієї статті неможливо показати весь спектр діяльності політичних інститутів у період нестабільності з позиції синергетики. Тому метою її написання було обрано висвітлення принципів положень, що можуть бути розвинені у подальшому дослідженні проблеми.

Зауважимо, що політика завжди очолюється представниками суспільної еліти. Якою є сучасна політична еліта України.

За наявністю досвіду управлінської діяльності в радянський період чи набуття його в роки незалежної України, дослідники поділяють еліту на «стару» і «нову». Домінуючою при цьому за обсягом влади, кількістю повноважень є «стара» еліта — колишні партійні лідери, державні службовці, комсомольські працівники та активісти і навіть лідери піонерської організації [1]. Ця частина еліти й дотепер значно переважає «молоду», яка лише формується насамперед завдяки теоретико-практичній підготовці, а понад усе — досвіду організаційно-господарської діяльності. Наші помилки в управлінні суспільним розвитком криються, насамперед, у тому, що „стара” еліта не розуміє своєї креативної ролі й звикла діяти за принципом, згідно якого чим більше докладаєш енергії, керівних зусиль, тим краще начебто результат. Такий підхід ґрунтується на лінійному уявленні про функціонування політичних інститутів і їх системи в цілому.

Ця позиція, однак, не тільки примітивна, вона може бути небезпечною. Отже, знання принципів самоорганізації складних систем розкриває нові перспективи і напрями пошуку способів управління такими системами.

З позиції синергетики, політична система – це складна нелінійна система. Тож, спробуємо сформулювати основні підходи до пояснення сутності нестабільності політичних інститутів й можливості ефективного управління ними. Політичні інститути функціонують у відкритому соціальному середовищі і за правилами синергетики обмінюються з ним енергією. У період нестабільності ентропія, тобто хаотична енергія суспільства починає зростати [2, с. 33]. Тоді свідомість мас сприймає владу як нелегітимну, нездатну створити умови для нормалізації та покращення життя. Це, в свою чергу, проявляється емпірично у конфліктній поведінці індивідів і груп. При чому, на думку відомого фахівця з філософії систем і загальної теорії еволюції Ервіна Ласла, зростаючий хаос, нестабільність, мають прояв у серії флуктуацій, що позначаються, як зміна соціально-економічних умов у самій системі, чи спровокована ззовні [3].

Прикладом внутрішньої флуктуації за часів Радянського Союзу слугує зниження ефективності економіки, неможливості її зростання за рахунок екстенсивних чинників. Ця тема почала активно обговорюватись вже з початку 1970 - х років. Дедалі негативні тенденції тільки підсилювались. Закономірним фактом, тобто ще однією флуктуацією наприкінці 1980-х років, стало падіння авторитету партійного керівництва, що було не в силах виправити

ситуацію в економіці. Флуктуацією, що була спровокована «холодною війною» й забирала лівову долю ресурсів країни, обескровлюючи економіку, була гонка озброєнь. Додатковим зовнішнім каталізатором виявилась досить низька ціна на нафту і газ наприкінці 1980-х років. Неможливість закупівлі товарів народного споживання через нестачу валюти у державі, пусті полки магазинів підсилили невдоволення населення. Відома стратегія США щодо впливу на зміну системи цінностей радянських людей відіграла неабияку роль. Ось що пише відомий науковець-стратег Стівен Манн: «Ідеологічне забезпечення кожного з нас запрограмовано. Зміна енергії конфлікту людей зменшить або направить їх по шляху, бажаному для наших цілей національної безпеки, тому нам потрібно змінити програмне забезпечення. Як показують хакери, найбільш агресивний метод підміни програм зв'язаний з «вірусом», але чи не є ідеологія іншою назвою для програмного людського вірусу? З цим ідеологічним вірусом як нашою зброєю, США зможуть вести найпотужнішу біологічну війну і вибирати, виходячи зі стратегії національної безпеки, які цілі народи потрібно заразити ідеологіями демократичного плюралізму і поваги до індивідуальних прав людини. З сильними американськими зобов'язаннями, розширеними перевагами в комунікаціях і можливостями глобального переміщення, що збільшуються, вірус буде таким, що самовідтворюється і буде поширюватися хаотичним шляхом. Тому наша національна безпека буде мати найкращі гарантії, якщо ми присвятимо наші зусилля боротьбі за розуми країн і культури, що відрізняються від нашої. Це єдиний шлях для побудови світового порядку, що буде мати довгий період (хоча, як ми бачимо, ніколи не можна досягти абсолютної постійності) і буде глобально вигідним» [4].

Як бачимо, ціла серія флуктуацій (названі далеко не всі) вивела СРСР за всіх дисипативних процесів у її політичних інститутах і соціальному середовищі на аттрактор, у якості якого виступали ринкові відносини. Згадаймо, що ця ідея, так би мовити, «вітала в повітрі» наприкінці 1980-х рр. Громадськість була ідеологічно підготовлена до такого розвитку подій. Точка біфуркації наближалась. Разом з тим, ніхто з вищого керівництва країни не наважувався просто так ініціювати проголошення капіталізму. І тут зробимо невеличку ремарку й задамо питання, чи відрізнялися в той момент динаміки самоорганізації нелінійної системи суспільства від природної системи? Адже, на відміну від неї, суспільна система відрізняється певною керованістю. Стратегія і тактика поведінки М. Горбачова та його прихильників у цей період співпадала з природною нелінійною системою. Невтрочання в процес призвело до закономірної точки біфуркації, за яку умовно слід визнати раптову появу на політичній олімпі „ГКЧП”. Ланцюгова реакція була миттєвою й ця ідея демократичних ринкових перетворень матеріалізувалась. В результаті розпаду тоталітарної політичної системи почала формуватись нова – орієнтована на цінності демократії, а колишня могутня держава була зруйнована. Нова реальність постала немов би серія шестигранних осередків Бернара у вигляді незалежних держав.

Аналізуючи минулі події з позиції синергетики, варто задати й таке питання, чи можна було повернути хід перетворень у зворотньому напрямку до комуністичної ідеї з її атрибутами суспільної власності на засоби виробництва, соціальної рівності тощо, не руйнуючи Радянський Союз як державу? Як ми вже зазначили, саме можливість впливати на процеси дисипації відрізняє суспільні нелінійні системи від інших нелінійних систем. Отже, суб'єкту, що сконцентрований не певну мету, орієнтир (аттрактор) надається можливість підштовхнути систему у потрібний час і потрібному місці, тобто запустити процес дисипації так, щоб головний вектор руху суспільного розвитку зберігався у відповідності з наміченим. Зробити це вкрай не просто, оскільки треба враховувати цілу низку факторів, й, насамперед, як сприйматиме масова свідомість ці перетворення.

Варто звернути увагу й на таку деталь, що незначні відхилення на початку руху можуть з часом кардинально змінити цей вектор. Отже, напрашується висновок, що саме початок впровадження політики перебудови був тим вирішальним моментом, коли політичному керівництву країни необхідно було, за рахунок поступових економічних реформ і впровадження елементів ринкових механізмів, стимулювати самоорганізацію суспільства та її політичної системи. У тих умовах не парадигмальна зміна ідеології, а її еволюція у руслі модернізаційних процесів повинна бути центром уваги теоретико-практичної діяльності на рівні партії та держави.

Маси повинні довіряти своєму керівництву. Саме довіру громадян у ті перетворення, що розпочали лідери, відомий вчений Семюель Хантингтон ставив поряд з такими чинниками як гнучкість політичних інститутів та ін. Ось деякі його тези: «Мораль вимагає довіри. Довіра вимагає передбачуваності. Передбачуваність пов'язана з регуляризованими, інституціалізованими формами поведінки» [5, с. 44]. Тобто політичні інститути вже перед проведенням реформ повинні мати змогу інкорпорувати зростаючу активність людей. Вихід був у тому, щоб трансформувати правлячу партію, розширити її соціальний склад, можливо

ініціювати створення альтернативної партії соціал-демократичного напрямку, і тільки після цих дій розпочинати намічені реформи. Як свідчить досвід, в суспільствах з відносно розвинутими політичними партіями, при тому що рівень активності населення відносно низький (так було наприклад в Індії, Уругваї, Чилі, Англії, США та Японії), розширення політичної активності не пов'язано з таким ризиком дестабілізації, як в суспільствах, де партії організуються лише по ходу модернізації. Цей останній сценарій якраз з нашого прикладу перебудови. Адже тільки наприкінці 1980-х у нас виникають альтернативні політичні партії. Вірогідність стабільного розвитку в 1960-х рр. в Малайзії, наприклад, де традиційні лідери ввели місцеве етнічне багатоманіття в єдину партійну систему, була вище, ніж у Тайланді, де практична відсутність політичних партій унеможливила державу інституційних механізмів включення нових груп [5, с. 392].

Необхідно зупинитись й на такому важливому аспекті реформ як випадковість, адже ця категорія узгоджується з теорією синергетики. Тут ми маємо справу з двома типами випадковостей. Перший тип пов'язаний з витокami процесів еволюції. Цей тип тісно переплітається з можливостями і дає початок спрямованій еволюції системних об'єктів. Даний вид випадковостей характеризує розвиток як появу-раптом, найкритичніші, революційні, якісно-переломні моменти, вирішальні пункти розвитку. Саме тоді проголошується реформа. Причому у лідерів є два шляхи. Можна оголосити про свої реформи і потім домагатися їхньої реалізації. В іншому випадку не оголошувати цілей і шляхом дрібних поступових змін йти до наміченої мети. Сучасному реформатору необхідно сполучити ці два шляхи реформ, щоб не допустити мобілізації опозиції [5, с. 345]. Другим видом випадковості наділяється реформа, як і будь-який спрямований процес, коли вже спрямованість визначилась. Ці випадковості, що доповнюють необхідність, тобто реформу і являють собою форму її прояву. Саме на цей вид випадковостей варто звернути особливу увагу.

Синергетика вносить новий елемент, що виходить за рамки класичних традицій до розуміння такого роду випадковостей. Як ми вже бачили, що детермінізм, тяжіння до аттрактора (намічених цілей розвитку суспільства, але які можуть з ним не співпадати у разі невдалої політики) обумовлені процесами дисипації, а отже хаосом, нестабільністю на мікрорівні суспільства. Такого роду випадковості, так би мовити видають, відсікають усе зайве. В результаті реформ встановлюється деяка проміжна структура політичної системи і суспільства. Отже, нестабільність, хаос будують, руйнуючи, причому вони є чимось конструктивним і в момент виходу на аттрактор, і після виходу на нього. З цього приводу існує цікава думка, яку сформулював у своїй дисертації Д.Е.Палатніков. Він вважає, що результат соціального розвитку як наслідок дії механізму соціального добору біфуркаційних можливостей (соціальних альтернатив) залежить не стільки від кількісного, скільки якісного співвідношення соціальних сил, що беруть участь у взаємодії. У точках біфуркацій спонтанно - суб'єктивний вибір того або іншого шляху переходу до нової соціальної структурованості залежить від того, яка соціально-політична сила близька до переважаючої вже в даний момент соціально-політичної флуктуації, що переростає в аттрактор [6]. Постає питання як визначити цю переважаючу в даний момент флуктуацію, пов'язану зі зміною певної політичної сили, що переростає в аттрактор? Адже, за твердженням науковців, навіть невелика флуктуація, що представлена ідеологічним впливом якоїсь суспільно-політичною силою і яка має резонансний характер, може вивести нелінійну систему у стан нестабільності, хаоса. Нерідкі й такі випадки, коли політична сила, що народжується і намагається доволі потужно себе рекламувати, сподіваючись на підтримку виборців, кінець-кінцем зводить свої зусилля нанівець. За приклад можна взяти дві політичні партії, що брали участь у виборах до Верховної Ради України – «Свобода» та «Україна – вперед». Витративши значно менших коштів на виборах 2012 року, «Свобода» досягла не порівняно кращих результатів.

На наш погляд, у якості резонансної флуктуації слід визначити ту силу, що за результатами постійного моніторингу є лідером в суспільстві.

У своїй дисертації вищеназваний автор використав матеріал з трансформації вітчизняної суспільно-політичної системи всього радянського періоду. Цікавим у роботі є порівняння особливостей прояву соціального хаосу (нестабільності) закритого суспільства (після революції 1917 р.) і відкритого (1990-ті рр.). Розкриття розходжень двох розглянутих макробіфуркацій і наступного хаотичного стану суспільства свідчить про те, що для стрибкоподібних переходів у нову якість політичних інститутів навіть тих сучасних, що прискорено еволюціонують характерна не точка, а зона біфуркації, тому що спонтанний вибір шляху подальшої еволюції цих утворень і закріплення результатів цього вибору може продовжуватися кілька років. А якщо ці макробіфуркації мають соціально-революційний характер, як у випадках революцій, то перехід суспільства в хаотичний стан і вихід з нього до якісно нової упорядкованості може

займати не одне десятиліття [6].

Підсумовуючи, варто зазначити, що з другої половини 1980-х рр. дисипативна структура в радянському суспільно-політичному середовищі як складній системі складалась під впливом динамічної взаємодії таких структур як статусно-рольової, інституціональної та державно-нормативної. Вирішальну роль у цій взаємодії відіграв статусно-рольовий складник, що визначально був зорієнтований на створення революційної зони макробіфуркації, яка призвела до повного переконструювання нелінійної суспільної системи. У свою чергу, еволюційний шлях розвитку країни був можливий за умов якісної зміни цього статусно-рольового чинника.

Бібліографічні посилання

1. Шульга, М. Правляча еліта сучасної України [Електронний ресурс] / М. Шульга [та ін.] // Аналітична доповідь N 10. – К., 1998. – Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/institute/elit.pdf>
2. Пригожин, И. Природа, наука и новая рациональность [Текст] / И.Пригожин; пер с нем. Е. Н. Князевой // Философия и жизнь. – 1991. – № 7. – С. 32 – 38.
3. Ласло, Э. Век бифуркации. Постигание изменяющегося мира [Электронный ресурс] / Э. Ласло; пер. англ. Ю. А. Данилова. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/laslo77.htm>
4. Манн, С. Теория хаоса и стратегическое мышление [Электронный ресурс] / С. Манн. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/mann.htm>
5. Хантингтон, С. Политический порядок в меняющихся обществах [Текст] / С. Хантингтон; пер. с англ. В. Р. Рокитянского. – М. : Прогресс – Традиция, 2004. – 480 с.
6. Палатников, Д. Е. Роль социальной синергетики в познании социально-политических явлений [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Палатников Денис Евгеньевич; Ярославский государственный университет имени П. Г. Демидова. – Ярославль, 2009. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/rol-sotsialnoi-sinergetiki-v-poznanii-sotsialno-politicheskikh-yavlenii>.

УДК 328.1

Н. В. Киселёва

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ СОВРЕМЕННЫЙ ПАРЛАМЕНТСКИЙ БИКАМЕРАЛИЗМ

Порівняльний аналіз чинників, що впливають на вибір структури сучасних парламентів, дозволяє виділити групу «генетичних» або визначаючих чинників, до яких відносяться форма державно-територіального устрою, розміри державної території і «демографічні розміри» держав.

Статистичний аналіз показав, що доля двопалатних парламентів в країнах з унітарною формою державного устрою складає 37% і збільшується у федераціях до 72%.

Результати порівняння площі держав і наявності бікамеральних парламентів свідчать про наявність прямої залежності між двома показниками. Так, в групі країн, величина території яких не перевищує 10 000 кв. км., доля двопалатних парламентів складає 24%. У державах, площа яких знаходиться в діапазоні від 10 тис. кв. км. до 100 тис. кв. км., даний показник збільшується до 36%. Максимального значення (66%) доля бікамеральних парламентів досягає в групі країн з розмірами державної території більше 1 млн. кв. км.

Аналогічний взаємозв'язок виявлений і між чисельністю населення і структурою законодавчих асамблей. Результати порівняльного аналізу цих двох параметрів показують, що доля бікамеральних парламентів збільшується від мінімального значення (24%) в країнах з населенням до 1 млн. чоловік до максимального показника (82%) в державах, чисельність населення в яких перевищує 100 млн. чоловік.

Ключові слова: двопалатний парламент, чинники парламентського бікамералізму, форма державного устрою, величина державної території, чисельність населення.

Сравнительный анализ факторов, влияющих на выбор структуры современных парламентов, позволяет выделить группу «генетических» или определяющих факторов, к которым относятся форма государственно-территориального устройства, размеры государственной территории и «демографические размеры» государств.